

Мала Батьківщина

**Соціально-професійний портрет чиновника Ніжинського
повіту другої пол. XIX – поч. XX ст.**

Зміст

ВСТУП	2
Розділ I. Фактори впливу на «кар’єрний успіх» чиновника	7
1.1 Соціальний захист, система заохочень та виплат за нормами законодавства	7
1.2. Матеріальне становище, умови побуту	10
Розділ II. Бюрократизм і корупція в системі державних органів Ніжинського повіту.....	17
2.1 Політико – правове положення провінційної бюрократії в системі державного управління.....	17
2.2 Види правопорушень та форми покарань	20
ВИСНОВКИ.....	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	31
ДОДАТКИ.....	37

ВСТУП

Актуальність дослідження. Радикальні зміни системи державного управління потребують проведення широкомасштабних реформ. Уже

набутий в Україні досвід їх реалізації, зміни в устрої та функціонуванні органів влади переконують у необхідності серйозної уваги до вивчення минулого державної служби та чиновницького апарату. Ефективність сучасного державного управління багато в чому залежить від того, наскільки діалектично вдало поєднуються європейські стандарти та власний історичний досвід українського народу.

Внутрішньополітичний розвиток сучасної України та зовнішня загроза, загострили питання децентралізації влади – передачу повноважень та ресурсів на нижчі рівні місцевого управління. Це є важливою формою розвитку демократії, що дозволить при збереженні державних інститутів розширити місцеве самоврядування, активізувати населення на вирішення проблем територіальних громад, формувати механізми саморегуляції. У цьому плані важливими є питання боротьби з корупцією та матеріального забезпечення. Протягом другої половини XIX – поч. XX ст., відбувалися зміни кількісного, соціального та якісного складу чиновницького апарату. З іншого боку, актуальним залишається проблема безвідповідального ставлення до виконання своїх обов'язків, бюрократичної тяганини в органах державної влади. Безперечно, для вдалого реформування державного апарату у сучасній Україні, децентралізації влади необхідно враховувати історичний досвід пореформених змін у Наддніпрянщині. Це визначає актуальність обраної теми і її науково – практичне значення.

Джерельну базу дослідження складають опубліковані та неопубліковані джерела. До неопублікованих відносимо матеріали фондів Ніжинського філіалу Чернігівського обласного державного архіву №340, 341, 344, 358, 1412 [1 – 24]. Нами було опрацьовано та включено до наукової роботи 24 справи. У залежності від походження, змісту та призначення ці документи ми поділили на дві групи: матеріали офіційного діловодства; матеріали особового походження (листування, заяви, скарги, протоколи).

Джерела першої групи представлені перш за все формулярними списками. З кінця XVIII ст. вони являлися основними документами, де

фіксувалося ім'я, прізвище, вік, віросповідання, соціальне походження, освіта, майнове становище, наявність нерухомого майна, нагороди, час та місце проходження служби. До цієї групи також відносимо судову документацію. Справи Ніжинського окружного суду інформують про правопорушення, перебіг досудового слідства, види покарань чиновників. Важливим є справи, що склалися комісіями по оцінці нерухомого майна. Значний інтерес для нас мали матеріали особового походження: листи, прохання, заяви про призначення та звільнення зі служби.

Серед опублікованих джерел використано 3 том «Зводів законів про службу цивільну» [25]. Документ характеризує правове становище, регламентує права та обов'язки державних службовців у найменших деталях: на утримання, отримання нагороди, на відпустку, звільнення з посади, призначення пенсії, встановлює необхідний рівень освіти. Важливим джерелом для написання наукової роботи є «Уложення про покарання кримінальні та виправні» за редакціями 1845 та 1885 років [25, 26]. Зокрема, п'ятий розділ, характеризує злочини, вчинені на державній службі.

У цілому, джерельна база дослідження є досить змістовною і різноплановою, що дозволяє автору висвітлити окреслену проблему з різних аспектів і точок зору.

Історіографія. Історіографія теми дозволяє констатувати про недостатню кількість наукових праць, присвячених питанню матеріального становища та правопорушень серед провінційного чиновництва другої половини XIX – поч. XX ст. у Ніжинському повіті.

У дореволюційних виданнях окреслена проблематика висвітлюється частково, головним чином, у зв'язку з історією становлення та розвитку державних органів влади. Сюди, відносимо працю А. Градовського, у якій досліджуються особливості функціонування державних установ, процесів розвитку законодавства у даній сфері, особливості взаємовідносин бюрократичного апарату та окремих чиновників [35]. У праці Гессена

визначаються повноваження вищих представників органів влади на місцях протягом різних періодів [34].

Суперечливий доробок радянської історіографії потребує уважного й диференційованого підходу. Так, у монографії П. Зайончковського досліджується велика кількість формулярних списків. Автор проаналізував соціальний склад російської бюрократії, умови матеріального забезпечення, рівня освіти [37]. У книзі М. Єрошкіна визначається структура, функції державних закладів XIX – поч. XX ст. [36].

На сучасному етапі проблемами формування, становлення та ролі чиновницького апарату другої половини XIX ст. займаються такі науковці як М. Бармак, Р. Воробей, С. Зозуля [28, 29, 30, 32, 33, 38]. Дослідники звертаються до аналізу теоретичних засад державної служби, правових основ формування та функціонування корпусу цивільних державних службовців [28, 29, 30]. Останнім часом з'являються розвідки щодо характеристики матеріального забезпечення, освіти, діяльності муніципальних органів на регіональному рівні. Р. Воробей досліджує процес впливу реформ 60 – 90-х років на формування чиновницького апарату Чернігівщини, звертається до питання діяльності міських дум, земств, їх соціальний склад та специфічні особливості, які притаманні даному регіону [32, 33]. С. Зозуля звертає увагу на походження, життєвий шлях, діяльність визначних очільників Ніжина [38]. У працях Г. Казьмирчука та В. Молчанова, О. Федорченка розглядається питання доходів, рівня життя представників державних органів даного періоду [39, 57].

Питання правопорушень, а особливо корупції у лавах державних службовців другої пол. XIX – поч. XX ст., доволі актуальне серед сучасних науковців. Так, С. Вергун аналізує факти прояву, форми корупції серед жандармських поліцейних управлінь залізниць України [31]. Теоретичним питанням поняття «корупції» її появі у суспільстві та державних органах присвячені роботи В. Молчанова, С. Роуз – Аккерман, С. Таранець [49, 50,

52, 56]. В. Шандра аналізує законодавчі акти у сфері адміністративної відповідальності чиновників [58, 59].

У цілому, аналіз історіографії та джерельної бази свідчить, що сьогодення потребує спеціального комплексного дослідження, де б розглядалася актуальна проблема матеріального забезпечення, правопорушень серед чиновництва особливо на місцевому рівні.

Мета наукової роботи полягає у тому, щоб на основі всебічного аналізу комплексу документальних джерел та наукової літератури схарактеризувати матеріальне становище чиновників Ніжинського повіту, види правопорушень.

Реалізація даної мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- проаналізувати джерельну базу і стан наукової розробки теми в історіографії, окреслити теоретико – методологічні засади дослідження;
- визначити основні напрямки урядової політики та нормативно – правової бази, щодо соціального статусу чиновників.
- охарактеризувати матеріальне становище місцевих бюрократів;
- з'ясувати характер та причини службових злочинів чиновників.

Об'єктом дослідження є провінційне чиновництво Ніжинського повіту другої пол. XIX – поч. XX.

Предметом дослідження є матеріальне становище, основні види правопорушень чиновників пореформеного періоду.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину XIX – початок XX ст. Нижній рубіж обумовлений низкою реформ 60-х рр., які суттєво змінили соціальну структуру суспільства і призвели до необхідності реформування органів місцевого самоврядування. Верхній межа припадає на 1917 рік, коли в Російській імперії було повалено самодержавство.

Розділ I. Фактори впливу на «кар'єрний успіх» чиновника

1.1 Соціальний захист, система заохочень та виплат за нормами законодавства

В умовах монархічного ладу Російської імперії персонал державного апарату був головним інструментом реалізації урядової політики, тому численні нормативні акти, прийняті законодавцями, були націлені на забезпечення якісного функціонування цивільної служби, на створення міцного і дієвого вертикального зв'язку державних владних структур. Напрацювання об'ємної юридичної бази щодо правовідносин, пов'язаних із державним управлінням і функціонуванням державної служби, свідчить про важливість цих правових інститутів для Російської імперії. Царський уряд активно створював законодавчу базу, за допомогою якої впливав на кар'єру державних службовців всіх рівнів адміністративних органів влади [29, с. 75].

Правове регулювання матеріального забезпечення чиновників 60 – 90-х рр. XIX ст. здійснювалося відповідно до «Зводу законів про службу цивільну» та зводу «Про права на отримання утримання по цивільній службі». Нормативно – правові документи встановлювали жалування у вигляді: платні (близько 38% всього розміру утримання), столових (приблизно 37%) і квартирних грошей (25%). Крім того, утримання залежало від чину, займаної посади, особливого Височайшого призначення або за особливого розпорядження начальства. Управлінці, які у справах служби їздили у відрядження, окрім звичайного утримання, мали право на отримання прогінних грошей, допомоги на підйом, відшкодування дорожніх витрат, виплату добових та квартирних грошей. Зауважимо, що на утримання законодавство передбачало для державних службовців різні види допомоги та пільги: допомога під час призначення на посаду, отримання кредиту на будівництва власного будинку, на пенсію після виходу у відставку [28, с. 153 – 157].

Працівники державних установ мали право на щорічну відпустку. «Устав про службу цивільну», вказує, що оплачувана відпустка являється правом кожного державного службовця, але стаття 758 «Уставу» зазначає, що відпустка повинна надаватися на розсуд керівництва, що, безумовно, створювало сприятливі умови для зловживання владою [25, с. 129]. Чиновники мали право направляти своїм начальникам письмові прохання про надання їм відпустки, вказавши причини, чи то особисті домашні справи, чи інші потреби, а також, зазначивши терміни відпустки. [28, с. 160].

Відпустка до 1 місяця надавалася щорічно, строком до 2 місяців раз на два роки, відпустка без збереження утримання складала 4 місяці. Якщо у працівника виникала потреба відлучитися більше ніж на 4 місяці, то за законом він повинен був звільнитися, а потім поновитися на роботу [28, с. 160 – 161].

Після наказу про звільнення службовець отримував спеціальний квиток або паспорт, у якому вказувалися чин, ім'я, прізвище, посада, місце, де він передбачає провести вільний час, термін відпустки. З відпочинку працівник зобов'язувався повернутися на службу в строк, вказаний у квитку. При невчасному виході на роботу без поважних причин на чиновника накладалося адміністративне стягнення – з його утримання вираховувалися кошти за весь час, на який він запізнився. Якщо затримка була більша чотирьох місяців, то працівник позбавлявся робочого місця. До поважних причин при простроченні термінів явки на службу з відпустки відносилися: хвороба, арешт, втрата розуму, стихійне лихо, смерть батьків або інші обставини, які керівництво могло визнати за поважні [28, с. 160 – 161].

Отже, на утримання чиновників впливало декілька факторів: чин, займана посада, особливі Височайші призначення. Все жалування було поділено на декілька складових: платні, столових та квартирних грошей. Законодавство передбачало виплату допомоги у разі переведення на роботу в іншу місцевість у вигляді прогінних коштів, компенсації дорожніх витрат, квартирних, допомоги на підйом. Держава гарантувала право чиновників на

відпустку, але можливість її реалізувати була низькою через те, що дозвіл на її отримання надавався безпосередньо начальством, що створювало сприятливі умови для зловживання владою посадовими особами.

Важливим елементом політики уряду щодо соціального захисту цивільних службовців мало призначення державних пенсій. «Статут про пенсії та одноразові допомоги» встановлював наступні правила щодо отримання пенсійних виплат:

1. За вислугу років, інші особливі заслуги дозволялося отримувати декілька пенсій;
2. Заборонялося отримувати одночасно пенсію та жалування;
3. У результаті вчинення злочину, за який передбачалося покарання у вигляді обмеження чи позбавлення станових прав, проведення слідства над чиновником, виплата пенсій припинялася [25, с. 182 – 186].

Пенсія призначалася за останнім місцем служби. На її розмір впливало ряд факторів: величина грошового окладу протягом п'яти років на посаді, яку займав чиновник до звільнення; термін служби, розряд посади. Крім того, пенсія у розмірі повного окладу нараховувалася за службу не менше 35 років. Для осіб, які виходили у відставку через невиліковні хвороби, застосовувалися скорочені на п'ять років строки вислуги. Особи, які працювали від 10 до 20 років і змушені залишити службу за станом здоров'я, отримували пенсію у розмірі третини, від 20 до 30 років – двох третин повного пенсійного окладу. За 30 років служби призначався повний пенсійний оклад [28, с. 186 – 187]. У разі смерті представника чиновницького апарату, пенсія виплачувалася його родині (вдові або дітям) [25, с. 186 – 187].

Надавалися також і одноразові допомоги чиновникам, які унаслідок тяжких, невиліковних хвороб або «у результаті абсолютно розхитаного на службі здоров'я» змушені були покинути роботу [25, с. 196]. У 1871 році було прийнято рішення про те, що відставні нижчі чини, які не здатні працювати, отримуватимуть по 3 руб. на місяць казенної допомоги.

Чинівники лікувалися за рахунок державної казни. За кожен проведений день у лікарні бюрократи нижчої ланки отримували по 10 коп. [3, арк. 5]

Як бачимо, практика російського уряду в питанні матеріального забезпечення, соціального захисту державних службовців включала різні аспекти. З одного боку, влада була зацікавлена у формуванні стійкого і контрольованого апарату. Забезпечення належного матеріального становища цьому сприяло. Однак, на нашу думку, уся політика царського уряду спрямовувалася на формування службовців такого типу, який би відповідав потребам самодержавства. Представники чиновницького апарату, які знаходилися на вершині бюрократичної піраміди, були гідно забезпечені державою. Натомість, звичайні провінційні службовці не мали достатнього матеріального утримання, що в свою чергу породжувало хабарництво та безвідповідальне ставлення до роботи.

1.2. Матеріальне становище, умови побуту

Законодавча основа, теоретична база, яка закладалася царським урядом, мала великий вплив на діяльність бюрократичних установ та їх працівників. Аналіз формулярних списків, які належали Ніжинській міській думі та управі 60 – 90-х років XIX ст., дозволяють говорити про те, що на матеріальне становище чиновників Ніжина впливало декілька факторів: соціальне походження, матеріальний достаток родини, наявність власного бізнесу, посада в державній установі (чин), а також, у незначній мірі, освіта.

На підставі опрацьованих документів можемо виділити дві групи чиновників міста, які відрізнялися рівнем матеріального забезпечення. До першої групи ми відносимо посадових осіб, які мали великі достатки, внаслідок соціального походження, а також завдяки високим посадам у цивільних відомствах. Це були держслужбовці, які фактично не залежали від жалування за службу. До другої групи відносимо чиновників, які не мали спадкового майна або ж мали недорогі родинні помешкання, жили за рахунок жалування, мали город, господарство та працювали на ньому як рядові

міщани чи селяни. Отже, найбільш матеріально забезпеченими особами, які знаходилися на державній службі, був голова міської думи та його заступник. У 1881 році Ніжинську думу очолив колезький радник, а з виходом у відставку дійсний статський радник Павло Федорович Кушакевич (див. додаток П). Він походив із родини священників, яка за спадкову приналежність до духовенства отримала пожалуваний стан дворянства. На долю П. Кушакевича як державного службовця, ймовірно, великий вплив здійснив дядько Андрій Федорович Кушакевич, який, відмовившись від кар'єри священника, поїхав до Санкт – Петербургу та влаштувався до судової установи. [38, с. 238 – 240].

Після закінчення Чернігівської духовної семінарії наприкінці 50-х років XIX ст. П. Кушакевич переїжджає до столиці Російської імперії, де вступив на навчання до Юридичного інституту. У 1861 році влаштувався на службу до Санкт – Петербургської судової палати, де за два роки отримав чин титулярного радника та посаду заступника столоначальника (див. додаток Р). Павло Федорович Кушакевич у столиці займався не лише цивільною службою, але і був помічником або й компаньйоном свого дядька А. Кушакевича в бізнесових справах. У 1864 році колезькому раднику Андрію Кушакевичу з дозволу уряду, надавалося право видобувати золото та інші коштовні матеріали на території східного Сибіру [23, арк. 9]. Через декілька років такий дозвіл отримав і Павло Кушакевич, який мав два підприємства з видобутку золота – «Плєвна» (1887 р.) та «Фабричний» (1882 р.) [24, арк. 17].

Аналіз формулярних списків дає можливість подивитися на сімейне становище П.Ф. Кушакевича. Був одружений на дочці титулярного радника Єлизаветі Луговиковій, яка знаходилася на утриманні чоловіка. Дітей сім'я не мала [4, арк. 2].

У 70-х роках П. Кушакевич повертається до Ніжина, де з 1878 року обіймає посаду мирового судді земського суду. У 1881 році був обраний на посаду голови Ніжинської міської думи зі щорічним окладом 2 тис. рублів.

Це говорить про його гарне матеріальне становище. З нерухомого майна володів двоповерховим будинком у місті Ніжині, оцінений у 7 тис. 350 руб. (див. додаток Т), 28 десятинами орної землі у Ніжинському повіті, половиною будинку у Санкт – Петербурзі [4, арк. 1 – 2]. Із родинного майна виділяється одноповерховий будинок на Гоголівській вулиці, що належав дядьку А. Кушакевичу, та одноповерховий будинок біля Пантелеймоно – Васильківської церкви, що був власністю Юхима Федоровича Кушакевича [38, с. 241]. Усе майно оцінювалося у 15 тис. 240 руб. [22, арк. 1].

Важливо зауважити, що наявність значної земельної ділянки дозволяло Павлу Кушакевичу отримувати додатковий заробіток. У 1916 році між ним та Носівським цукровим заводом було підписано договір, відповідно до якого П. Кушакевич надавав у оренду терміном на 1 рік 10 соток землі. Відповідно до договору цукровий завод за рік користування землею виплатив йому 431 руб. 73 коп. [22, арк. 1].

Павло Федорович активно займався меценатською діяльністю. Так, у 1878 році відкрив першу в Ніжині загальну жіночу гімназію, для якої А. Кушакевич пожертвував власний будинок на Гоголівській вулиці. За кошти Павла Федоровича було збудовано другий поверх, у тому вигляді, в якому ці будинки можна побачити зараз (див. додаток У). Враховуючи щедрю меценатську діяльність Павла Кушакевича, можна констатувати, що розміри пожалування на благодійні справи значно перевищували доходи голови думи за рік, а отже, це було не єдине джерело заробітку. У цілому, за віддану державну службу Павло Федорович був удостоєний такими державними нагородами як орден Св. Анни II ступеня, Св. Володимира IV ступеня, Св. Станіслава II ступеня, срібний орден від Олександра III [4, арк. 1]. Міський голова П. Кушакевич, належав до верхівки бюрократичного апарату, тому мав гарне матеріальне становище не тільки завдяки високооплачуваній посаді, але і соціальному походженню, багатій та самодостатній родині.

Заступником голови Ніжинської міської думи П. Кушакевича був спадковий дворянин, колезький асесор Григорій Кондратович Краєвський.

Отримавши домашню освіту, він деякий час служив у дворянському зібранні, згодом працював помічником секретаря Ніжинського мирового судді, потім виконував обов'язки судового пристава, дослужившись до рангу титулярного радника. У 1870 році був обраний гласним у Ніжинську міську думу, а з 1881 р. стає заступником голови міської думи та членом міської управи. У 1894 р. пожалуваний у ранг колезького асесора. На посаді отримував жалування у розмірі 800 руб. на рік. Мав високі державні нагороди, такі як орден. Св. Володимира III ступеня, срібну нагороду від Олександра III [4, арк. 12 – 13]. Як бачимо, досить непогана освіта та особисті якості дозволяли швидко просуватися по кар'єрній лінії, забезпечуючи себе і свою родину стабільним матеріальним становищем. Не маючи родового майна, Г. Краєвський купує у місті будинок та землю навколо нього, який оцінюється у 3 тис. 375 руб. [4, арк. 10].

Відомо, Г. Краєвський мав велику сім'ю. Був одружений на Валерії Фадьєвій, мав сина Олександра та 3-х дочок: Емілію, близнюків Софію та Констанцію, які всі належали до римо – католицької віри [4, арк. 10].

У цілому, заступник міського голови був доволі забезпеченим у матеріальному відношенні. Належачи до дворянства, мав відповідні прибутки і від родинного ремесла, що значно полегшувало його становище.

Наступником П. Кушакевича був Іван Леонтієвич Рейкун. Він походив із заможного селянства, а згодом придбав присадибну ділянку з 2 будинками у Ніжині, оцінених у 5 тис. руб. Освіту отримав у Ніжинському ліцеї імені князя Безбородька. Свою кар'єру розпочав у суді, а з 1899 року обіймав посаду міського голови [4, арк. 23 – 51].

Іншу групу чиновництва становлять представники нижчого рівня. Це колезькі асесори, почесні жителі міста. У цей час членами управи були колезький асесор, дворянин Євгеній Павлович Малиш-Федорцов та почесний житель міста Ніжина Михайло Пантелеймонович Бреусов [4, арк. 14, 20]. М. Бреусов походив із міщанства. Закінчивши 3 роки Ніжинського повітового училища, згодом став гласним Ніжинської міської думи, дещо пізніше, вдало

поєднав службу очільника ніжинського міського сирітського суду та скарбника управи. Робота у декількох місцях, зайняття престижних посад, давало йому річний дохід у розмірі 900 руб. [4, арк. 20 – 21].

Він був одружений на Феофанії Єрмолович, мав чотирьох дітей, Олександра, Миколу, Петра та Анну. Жила сім'я у будинку, який належав батькам Михайла Пантелеймоновича, оцінений у 1000 р. [4, арк. 20]. Як бачимо, займаючи декілька державних посад та отримуючи доволі непогане жалування, матеріальне становище його було складнішим, ніж у чиновників, які походили з дворянства чи інших заможних верств населення.

Натомість, Є.П. Малиш-Федорцов мав кращі фінансові можливості, що пояснюється дворянським походженням. Так, йому у спадок перейшли дачі, присадибні ділянки та 77 десятин орної землі у двох селах Ніжинського повіту. За час проходження служби він придбав будинок із земельною ділянкою, оцінений у 2 тис. 325 руб., хоча отримував менше жалування у розмірі 600 руб. на рік [4, арк. 14].

Аналіз документів дозволяє нам говорити про те що, не дивлячись на державну гарантію щорічної відпустки за власним бажанням, даним правом користувалися нечасто. Зокрема, з усіх перерахованих посадовців одну відпустку терміном 1 місяць мав П. Кушакевич, 9 відпусток за свою кар'єру мав І. Рейкун, які були короткими терміном від 7 до 10 днів [4, арк. 24]. Є.П. Малиш-Федорцов отримував відпустку 4 рази за всю службу. Припускаємо, це було пов'язано з сімейним становищем, адже, втративши дружину, він сам виховував 7 дітей, четверо з яких проходили військову службу або ж навчалися. Так, найстарший син В'ячеслав служив підпоручником у Володимирському полку, Володимир служив наглядачем у поштово – телеграфному відомстві, а Павло та Борис – навчалися в Олександрівському училищі [4, арк. 15].

Нижчі чини міської управи Ніжина, хоча і отримували значно менше жалування, мали великі доходи в результаті активної підприємницької діяльності. Зокрема, майно купця, члена управи Літвіненка Андрія

оцінювалося у 5 тис. 860 р.; Галата Семен мав садибу та три магазини, що оцінювалося у 8 тис. 450 руб.; майно купця Камінцева Василя Григоровича оцінювалося у 19 тис. 300 р., що значно перевищувало розміри майна високопосадовців. Були і скромніші статки. Так, купець Лазаренко Микола володів майном на суму 1 тис. 500 руб. [5, арк. 35 – 37].

Для з'ясування повної картини матеріального становища чиновництва Ніжина, необхідно звернути увагу на службовців, які працювали в інших підрозділах. Зокрема, до Ніжинського повітового казначейства входив головний скарбник, бухгалтер, помічник бухгалтера та два писарі [24, арк. 1 – 22]. У 1880 р. посаду повітового скарбника займав Мирон Федорович Фесенков. Отримував 600 руб. жалування на рік і 300 руб. станових. Бувши сином чиновника, навчався у Конотопському повітовому училищі, згодом працював у Конотопському повітовому казначействі, переїхавши до міста, починає працювати в Ніжинському повітовому казначействі, а у 1870 р. стає його очільником. Нерухомого майна у місті довгий час не мав, пізніше житло придбала дружина [24, арк. 1 – 7].

Великими статками не могли похвалитися писарі казначейства. Зокрема, писар 3-го розряду Микола Парадісов був сином чиновника і ніякого нерухомого майна не мав, а, отже, більшість своєї заробітної плати витрачав на оренду квартири [24, арк. 20]. Помічник бухгалтера, колезький реєстратор Федір Івченко отримував 350 руб. жалування на рік і 150 руб. станових. Нерухомим майном у місті не володів [8, арк. 2]. Головний бухгалтер Георгій Іванович Іваницький отримував на рік 750 руб., походив родом із Глухівського повіту, де його батьки мали дерев'яний будинок та 55 десятин землі [24, арк. 6].

Опрацювання джерел дозволяє нам говорити про те, що більшість дрібних службовців, вихідців із міщанства, не дивлячись на державну службу, продовжували мати таке ж матеріальне забезпечення, як і решта жителів міста. Так, губернський секретар Андрій Якович Стеблина, вихідець із заможного міщанства, мав двохповерховий будинок, який був збудований

або ж придбаний його батьками. Він виглядав доволі просто: кам'яний фундамент, дерев'яні стіни. Перший поверх складався із чотирьох кімнат, кухні та погреб, другий вмщував у собі 6 кімнат та два коридори. Оцінений будинок у 4 тис. руб. На земельній ділянці знаходився сарай для худоби, оцінений у 100 руб., земля під будівлями оцінена у 900 руб. Загальна сума вартості складала 5 тис. руб. [1, арк. 15].

У місті можна побачити і скромніші побудови. Вдова надвірного радника Марфа Григорівна Святославська мала дерев'яний будинок, який складався з 5 кімнат, а також іншу невелику будівлю у дворі, з 4 кімнатами та кухнею. Усе майно оцінювалося у 1 тис. 800 руб. [1, арк. 17].

Цікавий матеріал опису нерухомого майна дають справи оціночної комісії XIX ст. Вдова надвірного радника Венгерова Уляна Григорівна володіла нерухомим майном на Стефано – Яворській вулиці, (див. додаток Х), до якого входили три будівлі, погреб та земельна ділянка. Будинки були одноповерховими, дерев'яні, всередині знаходилися дві цегляні голландські печі. До одного з них був прилаштований дерев'яний ганок, із великими вікнами та дверима теслярської роботи, мідні дверні та віконні ручки. Вікна, двері, підлога були пофарбовані масляною фарбою, стіни та стеля відштукатурені та побілені. У найбільшому будинку був підвал, який складався з 2-х кімнат, всередині – знаходилося дві печі. У рік на страхування, ремонтні роботи, утримання витрачалося близько 250 руб. Усе майно оцінювалося у 1800 руб. [3, арк. 7 – 13].

Отже, говорячи про матеріальне забезпечення чиновників Ніжина необхідно враховувати два фактори: по – перше, з якого соціального стану вони походили та чи мали родинне майно; по – друге, яку посаду займали. Характерно, що представники вищого рівня мали гарну освіту, закінчували гімназії та університети. Нижче чиновництво не відрізнялося високим культурно – освітнім рівнем та мало незначні матеріальні статки. У пореформений період більшість представників міської влади, як і сьогодні, займалося підприємництвом [42, с. 84].

Розділ II. Бюрократизм і корупція в системі державних органів Ніжинського повіту

2.1 Політико – правове положення провінційної бюрократії в системі державного управління

Дієвим чинником формування відповідальності російських державних службовців була розробка детального переліку посадових правопорушень і злочинів, за які порушники притягувалися до юридичної відповідальності. За період функціонування державної служби на українських землях був нагромаджений певний досвід відповідальності чиновників за доручену справу в галузі управління, який був узагальнений у численних законах, статутах, положеннях та інших документах [30, с. 209].

За часів правління Петра I були видані нормативно – правові акти, які вміщували окремі статті або ж були повністю присвячені регулюванню правомірної поведінки чиновників. Зокрема, «Про заборону хабарів та покарання за них» (1714 р.), «Про швидке вирішення справ» (1720 р.), «Про виконання службовцями наказів своїх начальників» (1724 р.) [28, с. 186].

Катерина II через резонансні справи про зловживання чиновників видала у другій половині XVIII ст. низку нормативно – правових актів: «Про суттєві обов'язки всіх чиновників, особливо прокурорів, при виконанні посад своїх у присутственних місцях» (1765 р.), «Про штрафування присутственних місць за невчасне виконання надісланих указів» (1766 р.), «Про опублікування у всій державі про вчинені покарання за хабарі і хабарництво» (1766 р.). Однак, окремого законодавства про обмеження чи переслідування зловживань чиновників так і не було сформовано. [58, с. 6].

Великий вплив на формування службової відповідальності як професійної риси чиновництва мали розпорядження імператора Олександра I, Державної ради, Сенату, комітету міністрів на початку XIX ст. зокрема, «Про викорінювання хабарництва» (1802 р.), «Про заборону приносити дарунки начальникам губерній і іншим чиновникам» (1812) [28, с. 188]. За часів Миколи I продовжилась діяльність у даному напрямку. Імперія

отримала у 1845 році повноцінний кодекс «Уложення про покарання кримінальні і виправні». У нормативно – правовому акті вперше посадові проступки відокремлювалися від інших правопорушень і для них запроваджувалися спеціальні покарання, зібрані у п'ятому розділі «Про злочини і провини на службі державній і громадській» [51, с. 224 – 251]. Всього їх було названо дев'ять: звільнення зі служби, усунення з посади, не зарахування до вислуги певного часу перебування на службі, відрахування із жалування, переміщення на нижчі посади, догани і зауваження (суворі, з внесенням і без внесення запису до послужного списку) [58, с. 7 – 12].

Порушення, здійснені на державній службі, поділялися на злочини та проступки. Найжорстокіше покарання – позбавлення станових прав та заслання на каторжні роботи від 10 до 12 років – отримували ті, хто не виконував «височайших» указів. Права на службу й обіймати посади не дозволялося тим, хто не виконував укази Сенату, а за не втілення розпоряджень інших установ – отримували суворі догани або ж з їх окладів вираховувалося жалування від трьох місяців до одного року. У XIX ст. гостро постала така проблема як перевищення влади та посадова бездіяльність. Зокрема, перевищення переслідувалося більше, а чиновнику загрожувала вища міра покарання або ж заслання до двох років [58, с. 7 – 12].

«Уложення» було не єдиним нормативно – правовим документом. Законодавство виділило недобросовісних чиновників у положенні Комітету міністрів «Про порядок звільнення цивільних чиновників за нездібність» від 8 березня 1849 року, а також неблагонадійних – «Порядок звільнення зі служби і переведення на іншу неблагонадійних чиновників» від 7 листопада 1850 року, яких було запідозрено в неякісному виконанні обов'язків. Однак, не завжди їх можна було притягти до відповідальності [46, с. 352].

Питання хабарництва теж займало не останнє місце в законодавстві. В окремих статтях йшлося про тих, хто отримував подарунки як грошми, так і речами, навіть, якщо вони призначалися дітям, дружині чи родичам чиновника. Хабарники сплачували штраф, який удвічі перевищував отримане

та позбавлялися посади. Окремо йшлося про протизаконні вчинки посадових осіб, які використовували своє службове становище, щоб привласнити державне майно або гроші. У разі таких дій стаття 380 зобов'язувала службовців відшкодувати збитки потерпілим суб'єктам. Стаття 384 «Укладення про покарання» передбачала, що за несвоєчасне відправлення адресату доручених чиновнику грошових сум або майна службовець позбавлявся посади. За присвоєння або ж розтрату закон вимагав ліквідувати усі станові права, заслання до Сибіру. Якщо держслужбовець належав до непривілейованого стану, то його карали плітками [58, с. 7 – 8].

Покарання або ж стягнення поділялися на дві категорії: ті, що призначалися безпосереднім начальством (зауваження, догани), і ті, що схвалювалися керівництвом відомства. Усі інші проходили через суд. В окружному суді розглядалися справи чиновників 14–9 класу та канцелярських службовців, не табельних чиновників. справи бюрократів наступних 5 – 8 класів розглядалися судовими палатами. Їх юрисдикція поширювалася на голів та членів земських управ і зібрань, а також на присяжних засідателів. Чиновники судових установ також підлягали адміністративним стягненням і судовому переслідуванню. справи присяжних засідателів розглядалися в окружних судах, секретарів та їх помічників – у судовій палаті, засідателів – у цивільному департаменті Сенату. справи посадовців 5 і вище класу та голів і членів судових палат, прокурорів та їх заступників розглядалися касаційними департаментами Сенату [58, с. 11].

Отже, протягом XVIII – XIX ст. формувалася чітка нормативно – правова база, яка забезпечувала юридичну відповідальність посадовців за неправомірні дії. Розробка певних законодавчих документів, ознайомлення кожного чиновника із системою стягнень і покарань за правопорушення складали важливий елемент утвердження механізму підвищення відповідальності при виконанні державними службовцями їх посадових обов'язків.

2.2 Види правопорушень та форми покарань

Відповідно до чинного законодавства Російської імперії цивільно-правова, матеріальна та кримінальна відповідальність державних службовців наставала за протиправні дії або бездіяльність, результатом яких було спричинення матеріальної шкоди державі або громадянину [30, с. 218]. Найпоширенішими видами правопорушень серед ніжинського чиновництва другої пол. XIX – поч. XX ст. були: підробка, порушення правил видачі документів; халатне ставлення до роботи; перевищення службових повноважень; хабарництво; шахрайство; розкрадання державного майна.

Можемо говорити, що підробка документів іноді здійснювалася ненавмисно або ж через незнання законів Російської імперії. Так, у 1910 році було затримано жителя міста Ніжина, цигана Федора Сулиму. З вилучених документів у нього було посвідчення на «вільне проживання» терміном на три місяці, яке було видано 31 грудня 1909 року. Документ виявився фальшивим, адже був виписаний на звичайному папері, а не на спеціальному бланку, не вказувалися його прикмети, що відповідно до ч. I, ст. 979 «Уложення» (ред. 1885 р.) являлося протизаконним діянням. На документі стояло два підписи: члена управи Євсія Ткача, який розписався замість управителя управи, та Симона Приходька, який займався діловодством в управі. Підозрювані даного факту не заперечували, стверджуючи, що закон не забороняє видавати подібні документи [15, арк. 8].

Відповідно до ст. 979 «Уложення про покарання кримінальні та виправні» від 1885 р. за дане діяння передбачалося грошове стягнення не більше 100 рублів. Але законодавець розглядав й інший випадок. Якщо означене діяння носило корисливу ціль, то винний притягувався до позбавлення усіх привілейованих прав та заслання до Сибіру або ж ув'язнення. Інший випадок доводить, якщо підробка документів здійснена з метою вчинення інших протизаконних дій, то особа, що його виписує, є співучасником і несе покарання відповідно до ст. 119 даного положення [27, с. 377]. Згідно рішення суду від 1 квітня 1911 року було винесено вирок, за

яким Ткач мав виплатити штраф 10 руб., а Приходько – 3 руб. за вчинене правопорушення. Пізніше було зауважено, що підозрювані не можуть виплатити штрафу, тому Ткача було заарештовано на 3 дні, а Приходька на 1 день [15, арк. 9]. Загалом, ми не можемо однозначно стверджувати, з яких причин були порушені правила складання документів, але обидва варіанти свідчать про професійну некомпетентність службовців.

Інший випадок мав характер шахрайства з підрубкою документів. Відповідно до заяви від 16 січня 1879 р. до Ніжинського окружного суду рядовий солдат Федір Науменко звинувачував свою дружину Анну Андрієву та відомого ніжинського адвоката Семена Громико у шахрайстві. Андрієва за допомогою адвоката подала до суду позов, щоб стягнути зі свого чоловіка 250 руб. за те, що він не віддає їй речей, відповідно до постанови суду Науменко зобов'язувався виплатити 63 руб. Провівши певні махінації, затягуючи час С. Громико, зробив усе можливе, щоб Науменко не заплатив штраф вчасно. Ситуація прояснилася, коли дружина Ф. Науменка подала позов до суду на свого чоловіка, і все його майно було описано. Але згодом з'ясувалося, що С. Громико обманув не лише Науменка, але і його дружину А. Андрієву на суму 265 руб. Уся земля, що належала Ф. Науменку переходила у власність дружини Семена Громико. До суду було подано позов за підозрою у шахрайстві [12, арк. 11].

На нашу думку, описаний злочин було здійснено за двома статтями, – шахрайство та обман, фальсифікація та підрубка документів. Відповідно до ст. 1692 «Уложення» за підрубку будь-яких паперів, обвинувачені каралися: позбавленням усіх особистих прав та засланням до Сибіру, або ж відбування покарання у в'язниці відповідно до п'ятого ступеню ст. 31 даного документу. Не дивлячись на всі докази, суд визнав його невинним [12, арк. 12].

Отже, дана справа засвідчує всю недосконалість правосуддя у Російській імперії. Ми не можемо стверджувати, з якої причини було виправдано підозрюваного. Можливо, це був підкуп, зв'язки у суді або ж не достатньою була доказова база. Очевидним є неосвіченість та довіра

громадян до представників чиновницького апарату. Недосконалість та несправедливість правосуддя засвідчує і той факт, що обидва злочини вчинялися двома співучасниками, що, навпаки, мало б посилити покарання.

Законодавство намагалося закріпити норми, відповідно до яких у держаних установах мав зберігатися порядок та належне виконання службовцями своїх обов'язків. Стаття 411 «Уложення про покарання» визначала обов'язок чиновників дотримуватися порядку у веденні діловодства, оперативне виконання постанов. У разі не розгляду справ, не передання в інші відомства, чиновник міг бути негайно переданий до суду. За даний проступок законодавство передбачувало: догану, відрахування від часу служби від 3 місяців до 1 року, позбавлення посади [27, с. 263].

Зауважимо, що часто халатне ставлення до роботи було наслідком великого навантаження на чиновників нижчих ланок. Так, 1913 року до юридичної відповідальності було притягнено канцелярського службовця Степана Ульянченка за недбайливе виконання своїх обов'язків. Працюючи в суді, до його повноважень входило: прийом, запис у необхідні реєстри усіх вхідних у відділення паперів, їх роздача у канцелярії, зворотня відсилка. Якщо до відділу надходили папери і їх з певних причин не можна було внести до реєстру, біля стола реєстратора стояла скриня, куди вони і клалися. Через деякий час виявилось, що там було 1019 не внесених до реєстру справ [19, арк. 2 зв. – 4]. Свідками у даній справі виступали його колеги, які пояснювали це тим, що в Ульянченка по реєстратурі дуже багато роботи. Від одного тільки старшого нотаріуса суду щодня поступало 100 – 150 повідомлень. Суд виправдав канцелярського чиновника [19, арк. 3 зв.].

Як бачимо, законодавство не передбачало покарання за недбайливе ставлення до обов'язків через занадто великий обсяг роботи, коли чиновник просто фізично не міг впоратися з навантаженням. Дана справа яскраво ілюструє всю недосконалість організації роботи держустанов. Подібні випадки були непоодинокими. Так, ніжинський нотаріус П. Гріневський, виконуючи свої посадові обов'язки, не зібрав гербового збору у розмірі 5 коп.

за оформлені ним папери. Свою провину на суді не заперечував, пояснюючи проступок великим обсягом роботи. Відповідно до ст. 410 «Уложення», останній зобов'язувався виплатити 1 руб. 50 коп. штрафу (див. Додаток Ц) [9, арк. 3].

Відповідно до Російського законодавства перевищення посадових повноважень каралося суворіше, ніж не виконання своїх обов'язків. Стаття 345 «Уложення про покарання», вказує, якщо посадова особа при виконанні обов'язків застосує жорстокість, їй загрожує або позбавлення волі від чотирьох до восьми місяців до позбавлення всіх станових прав, заслання на каторжні роботи від шести до восьми років [27, с. 232].

Для чиновників Ніжинського повіту ці порушення були доволі поширеним явищем. Відповідно до заяви 1876 р. у Ніжинський Окружний суд старшина Володько-Дівицької волості Михайло Безжон побив лозинами та закрив на ніч у приміщенні жителя села Івана Галича за невчасно сплачений податок. Суд визнав Безжона винним, встановлювалося покарання у вигляді відсторонення від посади, виплати всіх судових витрат [11, арк. 4].

Інший випадок засвідчує про перевищення повноважень серед поліцейських чиновників. Так, Дмитро Кушакевич без законних підстав арештував у ресторані «Парамонова» дворянина Михайла Булаха та тримав його під арештом цілу ніч. Заявник стверджував, що ніяких протиправних діянь не здійснював, лише був на підпитку. Звинувачуваний пояснював свої дії тим, що запідозрив у ньому злочинця [18, арк. 3 зв.]. Законодавство з цього приводу встановлювало більш м'яке покарання у порівнянні з покаранням за нанесення тілесних ушкоджень. Стаття 348 «Уложення про покарання» встановлювала за даний злочин: суворе зауваження, сувору догану, відрахуванню від шести місяців до одного року з терміну служби [27, с. 233 – 234]. Постановою суду Д. Кушакевича було виправдано. [18, арк. 4].

Як бачимо, перевищення посадових повноважень серед чиновників було поширеним явищем, за яке законодавство передбачало одне з найвищих покарань. На практиці ситуація була іншою. Посадових осіб або ж

виправдовували, або виносили найменшу міру покарання, іноді не відсторонюючи навіть від займаної посади, що негативно впливало на подальшу роботу державних установ.

Актуальною у Російській імперії залишалась проблема хабарництва. У законодавстві не вживалося поняття «хабар». Замість нього використовували слово «подарунок». Покарання за отримання хабарів характеризують статті 372 та 373 «Уложення про покарання». Між ними існує суттєва різниця, стаття 372 вказує на хабарництво без порушення своїх посадових обов'язків, закон називає даний вид правопорушення «мздоїмством». Стаття 373 указує на правопорушення, за яким посадова особа, отримавши хабар, буде порушувати свої посадові повноваження, іменується це «лихоїмством» [27, с. 249 – 250]. У Російській імперії хабарництво набуло настільки загрозливого явища, що до нього стали відноситися як до повсякденних речей.

Ніжинський повіт не став винятком у цьому плані. Так, у 1874 році поліцейський чиновник Василь Данім, проводячи розшук одного з рекрутів, зайшов до будинку сім'ї Донських та помітив там невідому йому особу. Не дивлячись на документи, які пред'явив О. Казанович, чиновник попросив його вийти на подвір'я та почав вимагати 5 руб., а в інакшому випадку він його заарештує. Казанович запевняв, що має тільки 2 руб., які поліцейський негайно в нього забрав. Суд відбувся через рік, поліцейського чиновника за вимагання хабаря було виправдано з незрозумілих причин. Згодом, В. Данім добровільно подав заяву на звільнення [10, арк. 3 зв. – 4].

Законодавство передбачало за хабар не надто суворе покарання. Відповідно до статті 373 «Уложення про покарання», якою б сума отриманих коштів чи інших матеріальних благ не була, обвинувачений притягується до позбавлення всіх особистих майнових і немайнових прав, заслання до Сибіру або ж ув'язнення. Важливо зауважити, що стаття передбачала добровільне визнання своєї вини, за що покарання суттєво зменшувалося та передбачалося звільнення зі служби, посади, суворо догану [27, с. 249].

Хабарництво було поширене і в суді. Відповідно до заяви 1897 р. від жителя села Велика Кошелівка Петра Ліхути ніжинський суддя Андрій Дусь взяв із нього 16 руб. та пообіцяв вирішити справу на його користь. Але цього не зробив і не повернув гроші. Свідками даного злочину виступили двоє чоловіків, які підтвердили, що суддя двічі казав Ліхуті купувати горілку та пригощати його з іншими колегами. Стаття 372 вказує, якщо особа вимагає гроші за виконані ним обов'язки без порушення закону, то винний має сплатити грошовий штраф не вище подвійної ціни подарунку або грошовий штраф та відсторонення з посади. Суд над ніжинським суддею А. Дусем відсторонив його від займаної посади [13, арк. 4 – 4 зв.].

Яскравим прикладом «лихоїмства» слугує випадок, у якому канцелярист А. Шкрєбко, що займався питаннями документообігу, вимагав хабаря у розмірі 20 рублів від Т. Лемперта за приховування неправильно складеної подвірної книги. Під час досудового слідства виникли розбіжності у свідченнях. З одного боку, А. Шкрєбко стверджував, що Т. Лемперт насильно поклав 20 руб. на стіл. Він же, у свою чергу, хотів показати їх судовому приставу, але не встиг і згодом про них забув. Натомість Т. Лемперт наголошував, що посадова особа вимагала хабаря. Рішенням суду канцеляриста було виправдано [20, арк. 4].

Отже, хабарництво було одним із найпоширеніших правопорушень серед цивільного, поліцейського, судового чиновництва. Виправдання судом або ж винесення м'якшої міри покарання пояснюється недосконалим законодавством, іноді неможливістю довести провину підозрюваного або ж знову таки, зв'язками чи дання хабаря посадовим особам.

У законодавстві були прописані покарання за використання казенних грошей у власних цілях. Стаття 354 «Уложення» вказує на дві складові. По-перше, використання казенних коштів, але вчасне їх повернення до того, як помітять зникнення, що каралося грошовим штрафом у розмірі не більше за розтрачені кошти; а по-друге, повернення коштів, але після відкриття зловживання, але якщо сума не перевищує 300 рублів, признається

ув'язнення та позбавлення усіх станових і особистих привілеїв, якщо більше, особа позбавляється усіх особистих прав, призначається заслання до Сибіру або ж ув'язнення [27, с. 235 – 238].

Аналіз документів показує часті порушення законодавства сільськими старостами. Іван Шило, очільник с. Вертіївки у 1906 році, привласнив собі суму у розмірі 20 руб. 46 коп., після викриття негайно їх повернув, обґрунтувавши вчинок тим, що виплатив зарплату іншим службовцям. Свою провину повністю визнав. Суд виніс виправдовуючий вирок [14, арк. 2].

Цікавим є питання щодо участі чиновників, гласних міської управи у розгляді, вирішенні питань, у яких зацікавлені особисто або через інших осіб. У Ніжинській міській думі робилися спроби вирішити дану проблему, зокрема, у 1898 році гласним І. Островським було внесено пропозицію про заборону допуску чиновників на засідання, де розглядаються питання, у вирішенні яких вони зацікавлені. Дана пропозиція була відхилена, дев'ятеро присутніх проголосували – за, дванадцять – проти [2, арк. 3]. Це свідчило про спробу лобіювати власні інтереси, а не опікуватися проблемами громади.

Отже, опрацьовані матеріали дозволяють говорити, що найпоширенішими злочинами серед ніжинського чиновництва були: халатне відношення до роботи, шахрайство, використання казенних коштів не за призначенням, хабарництво, підробка документів. Суворіше покарання, відповідно до законодавства, передбачалося за перевищення владних повноважень і каралося за певних обставин, навіть засланням на каторжні роботи. Причинами злочинів були: низька заробітна плата, великий об'єм роботи, відсутність контролю з боку законодавства, незнання закону, що породжувало помилки у веденні офіційних документів.

ВИСНОВКИ

У відповідності до поставлених завдань ми прийшли до наступних висновків:

1. Аналіз історіографії досліджуваної проблеми дає підстави говорити про фрагментарний характер вивчення теми вітчизняними та зарубіжними вченими. Натомість нагальною постає проблема створити цілісний образ провінційного чиновника другої половини XIX ст., який відігравав значну роль у системі політичних інститутів держави.

Дореволюційна історіографія залишила достатньо повну історико – правову картину появи і функціонування інститутів місцевого управління. Однак, питання матеріального становища, а особливо правопорушень провінційного бюрократа залишалися практично не вивченими.

Радянська історіографія у вивченні даного питання пройшла декілька періодів. У 60-70 – х рр. помітно зріс інтерес до діяльності місцевих органів влади, хоча центральними напрямками досліджень залишались правові аспекти діяльності центральних органів влади.

У сучасній вітчизняній історичній науці поки що відсутні синтетичні праці з комплексним розглядом проблеми. Недостатньо уваги приділено питанню службових злочинів чиновників. Тільки в останні роки починає зростати кількість праць, присвячених даній темі. Інтерес для нас становили дослідження: М. Бармака, В. Молчанова, О. Федорченко, В. Шандри, та ін [27, 28, 29, 43, 46, 47, 48].

2. Аналіз нормативно – правової бази доводить, що вона була недосконалою, носила безсистемний характер, не враховувала регіональні особливості, створювала безліч перешкод для ефективної роботи місцевих органів управління, а для центральної влади можливості корупційної діяльності, яка була спрямована на збагачення чиновників і захист їх власних інтересів.

Нормативно – правові документи XVIII – XIX ст. регулювали правила прийняття на службу, призначення на посади, надання чину, відпусток,

пенсій, встановлювали права та обов'язки чиновників. В імператорській Росії було накопичено багатий досвід правового регулювання державної служби. Воно виділилося в окрему самостійну галузь публічного права. Відповідно всі вищеназвані законодавчі документи стали основою для регулювання діяльності цивільних службовців, проіснувавши з деякими змінами та доповненнями до 1917 р.

Використання нами широкого кола документів, матеріалів Ніжинського архіву дозволило відтворити соціальний портрет дрібного чиновника у пореформений період, сприяли виявленню особливостей його поведінки, матеріального забезпечення та основні види правопорушень і юридичну відповідальність перед законом.

Теоретико – методологічними засадами наукової роботи є принципи і методи наукового пізнання, що ґрунтуються на вимогах об'єктивного та всебічного вивчення предмету дослідження.

3. Характеризуючи матеріальне становище місцевих чиновників потрібно враховувати декілька факторів. По – перше, з якого соціального стану вони походили та чи мали родинне майно; по – друге, яку посаду займали. Заможними держслужбовцями були голова міської думи та його заступник. Відповідно до окладу очільник міста у 1880-х роках отримував 2 тис. руб., заступник 800 руб., повітовий скарбник 600 руб., головний бухгалтер 750 руб., помічник бухгалтера 350 руб. на рік. Так, Павло Кушакевич, який отримував не тільки гарне жалування, але і володів спадковим майном та мав власний бізнес, зміг накопичити великі статки. Значну частину власних коштів він витрачав на меценатську діяльність.

Проведення ліберальних реформ 60-х років суттєво полегшило талановитим людям, які походили з непривілейованих верств, доступ до керівних посад. Іван Рейкун, вихідець із заможного селянства, отримавши гарну освіту, зміг обійняти посаду міського голови. Нижче чиновництво, особливо представники канцелярії, які не мали чину, походили з незаможних верств населення, часто не володіли власним житлом, а тому частину

жалування витрачали на оплату квартири та жили як рядові міщани чи селяни. Станом на 1892 рік із 36 членів Ніжинської управи 21 держслужбовець закінчував університети або училища, 7 мали домашню освіту, про решту 8 чиновників немає свідчень. Таким чином, близько 60% членів управи мали гарну освіту.

У цілому, соціальний статус чиновника визначали різні фактори: особливості губернії, її традиції, активність місцевих органів самоврядування, суспільно – політичні настрої, культурний рівень та соціальний склад населення; особисті якості кожного чиновника; матеріальна забезпеченість; залежність нижчих щаблів держслужбовців від начальства.

4. Найпоширенішими видами правопорушень серед ніжинського чиновництва другої пол. XIX – поч. XX ст. були: халатне ставлення до роботи, шахрайство, використання казенних коштів не за призначенням, хабарництво, підробка документів. Найсуворіше покарання, за законодавством, передбачалося за перевищення владних повноважень та хабарництво і каралося за певних обставин, навіть засланням на каторжні роботи. Дрібні службові злочини, не розглядалися судом, а обмежувалися доганою начальства. Причинами службових злочинів виступали: недосконале законодавство та судова система, незнання законів, низький рівень освіти, відсутність суворого покарання на практиці, всюдозволеність начальства, бюрократизація, корумпованість державних установ, що вважалося нормою.

Доволі поширеним явищем була підробка документів або ж неправильне їх оформлення. Це пояснюється халатним ставленням до роботи, непрофесійністю, жалюгідним жалуванням, та великими обсягами робіт.

Актуальним, як і сьогодні, було питання корумпованості чиновництва. Законодавство передбачало два види хабарництва: без порушення посадових обов'язків - «мздоїмство» та «лихоїмство» - коли порушувалися посадові повноваження, за другий вид, відповідно до статті 372, передбачалося жорстокіше покарання. Що стосується Ніжинського повіту, то хабарі

вимагалися за «послугу», тобто приховування документів, їх підробку, вирішення суддями справи на користь того, хто заплатить. Зауважимо, що законодавство не розрізняло мети хабарництва: чи дане правопорушення було здійснене з жадності заможним чиновництвом, чи це були вимушені дії нижчих службовців. Покарання носило однаковий характер для обох випадків.

Загалом, проаналізувавши 22 судові справи, що стосуються службових злочинів чиновників, кількість засуджених та виправданих держслужбовців за службові злочини розділилися порівно, по 50% відповідно. 30% від усіх розглянутих справ стосувалися порушень у сфері документообігу, по 25% від загальної кількості має шахрайство з документами та справи про хабарництво, у 35% справ мова йшла про перевищення владних повноважень, 10% стосувалися привласнення державних коштів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

I. Неопубліковані джерела:

1. Відділ державного архіву Чернігівської області в місті Ніжин (далі ВДАЧОН), ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 144, 49 арк.
2. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 182, 5 арк.
3. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 440, 21 арк.
4. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1478, 230 арк.
5. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1480, 119 арк.
6. ВДАЧОН, ф. 341, оп. 1, спр. 1262, 271 арк.
7. ВДАЧОН, ф. 344, оп. 1, спр. 7, 60 арк.
8. ВДАЧОН, ф. 344, оп. 1, спр. 17, 25 арк.
9. ВДАЧОН, ф. 358, оп. 1, спр. 811, 37 арк.
10. ВДАЧОН, ф. 358, оп. 3, спр. 50, 88 арк.
11. ВДАЧОН, ф. 358, оп. 3, спр. 66, 16 арк.
12. ВДАЧОН, ф. 358, оп. 3, спр. 78, 29 арк.
13. ВДАЧОН, ф. 358, оп. 3, спр. 179, 61 арк.
14. ВДАЧОН, ф. 358, оп. 4, спр. 474
15. ВДАЧОН, ф. 358, оп. 3, спр. 526, 41 арк.
16. ВДАЧОН, ф. 358, оп. 3, спр. 575, 55 арк.
17. ВДАЧОН, ф. 358, оп. 3, спр. 594, 63 арк.
18. ВДАЧОН, ф. 358, оп. 3, спр. 720, 70 арк.
19. ВДАЧОН, ф. 358, оп. 3, спр. 786, 210 арк.
20. ВДАЧОН, ф. 358, оп. 3, спр. 787
21. ВДАЧОН, ф. 1412, оп. 1, спр. 1, 23 арк.
22. ВДАЧОН, ф. 1412, оп. 1, спр. 2, 9 арк.
23. ВДАЧОН, ф. 1412, оп. 1, спр. 5, 16 арк.
24. ВДАЧОН, ф. 1412, оп. 1, спр. 7, 19 арк.

II. Опубліковані джерела:

- 25.Свод законов Российской империи. Т.3 Свод уставов о службе гражданской, под ред. И.Д. Мордухай-Болтовского., изд. «Русское Книжное Товарищество «Деятель» – СПб., 1912 г. – 404 с.
- 26.Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. – СПб. : Типогр. II-го отделения Императора (Канцелярия), 1845. – 900 с.
- 27.Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 г. – СПб.: Издание Н. С. Таганцева, 1892. – 796 с.

III. Наукові праці

- 28.Бармак М. В. Державна служба в Російській імперії: правові основи формування та функціонування корпусу цивільних службовців (XVIII – перша половина XIX ст.) – Монографія. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2006. – 288 с.
- 29.Бармак М. В. Організація системи службової кар'єри російського чиновника за нормами законодавства Російської імперії // Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Історичні науки. – 2008. – Т. 88, Вип. 75. – с. 75 – 79.
- 30.Бармак М. В. Формування російської імперської системи державної служби на українських землях (XVIII – XIX ст.) – Тернопіль: Видавництво Астон, 2016. – 392 с.
- 31.Вергун С. І. Корупція у діяльності транспортної жандармерії залізниць України (друга половина XIX – початок XX ст.) / С. І. Вергун // Проблеми історії України XIX – початку XX ст.. – 2017. – Вип. 26. – С. 26.
- 32.Воробей Р. В. Система місцевих органів влади та управління в другій полов. XIX ст. (на прикладі Чернігівської губернії) – Чернігів: КП видав. «Чернігівські обереги» – 2004. – 104 с.

33. Воробей Р. Формування та становлення системи місцевих органів державної влади та правління в Україні у др. пол. XIX – на поч. XX ст. – Чернігів: КП «Вид-во «Чернігівські обереги», 2009. – 354 с.
34. Гессен В. М. Вопросы местного управления / В. М. Гессен. – СПб.: Тип. и лит. А. Е. Ландау, 1904. – 235 с.
35. Градовский А. Д. Начала русского государственного права: Ч.2, Органы управления. – СПб., 1907 г. – 580 с.
36. Ерошкин Н. П. История государственных учреждений дореволюционной России: Учебник для студентов высших учебных заведений по специальности «Историко – архивоведение». – 3-е изд., по перераб. и доп. – М.: Высш. Шк., 1983. – 352 с.
37. Зайончковский П. А. Правительственный аппарат самодержавной России в XIX в. М.,: «Мысль». – 1978. – 388 с.
38. Зозуля С. Ю. Ніжин модерної доби: студії з історіографії, пам'яткознавства, персоналістики / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, Північно-східне регіональне відділення. – К.: Видавець Олег Філюк, 2014. – 344 с.
39. Казьмирчук Г.Д. Молчанов В.Б. Життєвий рівень чиновників правоохоронних установ в Україні у XIX – на початку XX ст. / Казьмирчук Г.Д., Крижановська О.О. // Український історичний журнал. – 2008. – № 4. – с. 222 – 224.
40. Крупенко О.В., Солодка К.Ю. Поняття «чиновник»: історико – еволюційне бачення // XV Всеукраїнська науково – практична конференція «Сіверщина в історії України». Збірник наукових праць. – Київ – Глухів, 2016. – Вип. 9. – с. 393 – 396.
41. Крупенко О.В., Солодка К.Ю. Правова відповідальність чиновників Наддніпрянської України у XIX ст. (за матеріалами законодавчих актів Російської імперії) // Вісник студентського наукового товариства: збірник наукових праць студентів / за заг. ред. О.В. Мельничука. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. – Вип. 15. – с. 68 – 70.

- 42.Крупенко О.В., Солодка К.Ю. Провінційне чиновництво Ніжина пореформенної доби: конструювання образу // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства (Серія «Ніжинознавчі студії», №14). – Вип. 23 (26). – Ніжин – Київ, 2017. – с. 79 – 86.
- 43.Крупенко О.В., Солодка К.Ю. іяльність Павла Кушакевича на посаді очільника Ніжинської міської думи // Сіверщина в історії України. Наукове видання. – Глухів – Київ, 2017. – Вип. 10. – с. 272 – 274.
- 44.Кулик В. Ніжинська міська управа // Ніжинська старовина. – 2007. – Вип. 3(6). – с. 47 – 51.
- 45.Летучий Д. Стилї управління державними службовцями в Україні напр. XVIII – на поч. XX ст. // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2013. – вип. 2 (17). – с. 219 – 225.
- 46.Луценко О. Є. Історико-правовий аналіз розвитку правового регулювання припинення трудових правовідносин із державними службовцями внаслідок вчинення дисциплінарного проступку / О. Є. Луценко // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2013. – № 28. – с. 350 – 360.
- 47.Мазур Л. Н. Становление и эволюция сельской бюрократии в России во второй половине XIX – начале XX в. / Л. Н. Мазур // Известия Уральского федерального университета. Сер. 2, Гуманитарные науки. – 2014. – № 2 (127). – с. 251 – 267.
- 48.Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.). Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства. – Санкт-Петербург, 2003. – Т.2. – 583 с.
- 49.Молчанов В. Життєвий рівень чиновників правоохоронних установ в Україні у XIX – на початку XX ст./ НАН України. Інститут історії України. – К.: Ін-т історії України, 2007. – 151 с.
- 50.Молчанов В. Корупція як соціальний чинник добробуту імперської адміністрації у підросійській Україні в XIX – на початку XX ст. //

- Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: зб. наук. пр. – К., 2008. – Вип. 4. – с. 247 – 267.
51. Российское законодательство X–XX веков. – Т. 6: Законодательство первой половины XIX века, под ред. О. И. Чистякова – М., 1988. – 432 с.
52. Роуз-Аккерман С. Коррупция и государство. Причины, следствия, реформы / С. Роуз-Аккерман; пер. с англ. О.А. Алякринского. – 2-е изд. – М.: Логос, 2010. – 356 с.
53. Солодка К. Ю. Освітній рівень провінційного чиновництва Наддніпрянщини другої пол. XIX ст. // Вісник студентського наукового товариства : збірник наукових праць студентів / за заг. ред. О. В. Мельничука. – Вип. 17. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – с. 92 – 94
54. Солодка К.Ю. Адміністративна та кримінальна відповідальність чиновництва Наддніпрянщини другої половини XIX ст. // Збірник наукових праць за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, аспірантів та студентів «Основні напрями розвитку наукових досліджень молодих учених». – Вип. 11. – м. Переяслав – Хмельницький, 2017. – с. 125 – 129.
55. Солодка К.Ю. Чиновництво другої половини XIX ст. у дореволюційній історіографії (за матеріалами ніжинської міської думи) // Збірник тез доповідей учасників II Міжнародної науково – практичної конференції молодих вчених і студентів «Студенти та молодь – для майбутнього країни». – м. Бахмут, 2016. – с. 67 – 69.
56. Таранець С.В. Старообрядці й «культура» хабарництва в Росії / Таранець С.В. // Український історичний журнал. – 2011. – № 2. – с. 50 – 64.
57. Федорченко О.В. Матеріальне становище поштово-телеграфних службовців наприкінці XIX – на початку XX ст. (за матеріалами Таврійської і Херсонської губерній) // Південний архів: Збірник

- наукових праць. Історичні науки. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2010. – Вип. 31 – 32. – с. 318 – 327.
58. Шандра В. С. Адміністративна та судова відповідальність чиновника в законодавчих актах Російської імперії (до постановки наукової проблеми) // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – 2013. – Вип. 22. – с. 5 – 13.
59. Шандра В.С. Долання кадрового дефіциту під час ліберальних реформ 1860–1870-х рр.: особливості українських губерній Російської імперії / Шандра В.С. // Український історичний журнал. – 2013. – № 6. – с. 92 – 111.
60. Шепелев Л. Е. Чиновный мир России XVIII – нач. XX в. / Л. Е. Шепелев. – СПб. : Искусство, 1999. – 479 с.
61. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – Т. 38. Человек – Чугуевский полк. – СПб.: Типография Акц. Общ. Брокгауз-Ефрон, 1903 г. – с. 483 – 958.

Додатки

«Табель про ранги всіх чинів військових, статських та придворних»

(скорочено, найвищі посади певного класу; без придворних чинів)

Клас	Цивільні чини	Військові чини	Духовні чини
1	Канцлер	Генерал – фельдмаршал	
2	Дійсний таємний радник	Генерал від кавалерії, від інфантерії, від артилерії	
3	Таємний радник	Генерал – лейтенант	Архієпископ
4	Дійсний статський радник	Генерал – майор	
5	Статський радник		
6	Колезький радник, військовий радник	Полковник	
7	Надвірний радник	Підполковник	
8	Колезький асесор	Капітан і ротмістр	
9	Титулярний радник	Штабс – капітан і штабс – ротмістр	
10	Колезький секретар	Поручник	Диякон
11	Корабельний секретар		
12	Губернський секретар	Підпоручник і корнет	
13	Провінційний секретар	Прапорщик	Ієромонах
14	Колезький реєстратор		Чернець

Джерело: Российское законодательство X – XX вв.: в 9 т., т.4. Законодательство периода становления абсолютизма., Отв. ред. А. Г. Маньков. – М., Юридическая литература, 1986. – с. 56 – 61.

Структура «Зводу статутів про цивільну службу»

Номер книги	Назва	Роки видання і перевидань	Кількість статей за вид. 1896 та 1912 (неофіційне видання) років
1	«Статут про службу за призначенням від Уряду»	1832 1842 1857 1876 1896	840
2	«Статут про Пенсії та Одноразові допомоги»	1832 1842 1857 1876 1896	742
3	«Положення про особливі переваги цивільної служби у віддалених місцевостях, а також у Губерніях Західних і Царства Польського»	1890 1896 1906	57
4	«Статути емеритальних кас цивільного відомства»	1886 1896 1906	486
Разом статей			2125

Джерело: Свод законов Российской империи. Т.3 Свод уставов о службе гражданской, под ред. И.Д. Мордухай-Болтовского., изд. «Русское Книжное Товарищество «Деятель» – СПб., 1912 г.

Структура «Статуту про службу за призначенням від Уряду»

Розділ	Назва	Статті
1	«Про прийняття на цивільну службу і призначення на посади»	3 – 243
2	«Про надання чинів»	244 – 516
3	«Про загальні плани і обов’язки цивільної служби»	517 – 756
4	«Про звільнення у відпустки, від посад і зі служби»	757 – 801
5	«Про акти чи докази службового стану»	802 – 840
Разом статей		840

Структура розділів:

Розділ №1 «Про прийняття на цивільну службу і призначення на посади»

Глава	Назва	Статті
I	Загальні положення	3 – 18
II	Про прийняття на службу за різницею походження	19 – 49
III	Про прийняття на службу за освітою	50 – 132
IV	Про визначення на посади	133 – 210
V	Про порядок визначення на нижні службові посади	211 – 214
VI	Про допомогу при призначенні на посади	215 – 243

Розділ №2 «Про надання чинів»

Глава	Назва	Статті
I	Загальні положення	244 – 292
II	Про надання чинів по цивільному відомству загалом	293 – 337
III	Про надання чинів деяким особливим відомствам цивільної служби	338 – 516

Розділ №3 «Про загальні плани і обов’язки цивільної служби»

Глава	Назва	Статті
I	Про права окремих чинів	517- 540

II	Про права на отримання утримання у цивільній службі	541 – 605
III	Про допомогу чиновникам, відрядженим у справах служби	606 – 662
IV	Про нагороди	663 – 704
V	Загальні обов'язки службовців	705 – 720
VI	Обмеження для осіб які несуть службу	721 – 746
VII	Про відрахування із утримання, нагород та допомог	747 – 756

Розділ №4 «Про звільнення у відпустки, від посад і зі служби»

Глава	Назва	Статті
I	Про надання відпусток	757 – 775
II	Про звільнення з посади та зі служби	776 – 791
III	Про нагородження чинами у разі відставки	792 – 801

Розділ №5 «Про акти чи докази службового стану»

Глава	Назва	Статті
I	Про послужні списки	802 – 817
II	Про атестати	818- 827
III	Про укази та службові оголошення	828 – 838
IV	Про списки цивільних чиновників	839 – 840

Джерело: Свод законов Российской империи. Т.3 Свод уставов о службе гражданской, под ред. И.Д. Мордухай-Болтовского., изд. «Русское Книжное Товарищество «Деятель» – СПб., 1912 г. с. 1 – 179

Структура «Статуту про Пенсії та Одноразові допомоги»

Розділ	Назва	Статті
1	«Загальний Статут про пенсії та одноразові допомоги за цивільними відомствами»	5 – 240
2	«Особливі Статути про пенсії та одноразові допомоги за деякими відомствами»	241 - 666
3	«Особливе положення про допомоги, визначених Комітетом Заслужених Цивільних Чиновників»	667 – 732
4	«Про забезпечення службовців та працівників адміністративних установ, які не приймаючи участі в страйках, постраждали від вчиненого над ними насильства»	734 – 742
5	«Про пенсії та допомоги особам, які постраждали від злочинних дій здійснених з політичними цілями, та допомоги їх сім'ям»	743 – 762
Разом		758

Структура розділів

Розділ 1 «Загальний Статут про пенсії та одноразові допомоги за цивільними відомствами»

Глава	Назва	Статті
I	Про пенсійні права та одноразові допомоги	5 – 48
II	Про кількість та терміни вислуги пенсій та одноразових допомог	49 – 146
III	Про порядок прохань пенсій та одноразових допомог	147 – 169
IV	Про пенсійні суми та одноразові допомоги	170 – 181
V	Про призначення та надання пенсій та одноразових допомог	182 – 223
VI	Про припинення надання пенсій чиновникам та службовцям	224 – 230

Розділ 2 «Особливі Статути про пенсії та одноразові допомоги по окремим відомствам»

Глава	Назва	Статті
I	Статут про пенсії та одноразові допомоги по придворному відомству	247 – 292

II	Статут про пенсії та одноразові допомоги по відомству вченому та навчальному	293 – 520
III	Про пенсії та одноразові допомоги службовцям духовно – навчальних закладів відомства Православного віросповідання	521 – 540
IV	Про пенсій та одноразові допомоги службовцям Міністерства Внутрішніх справ	541 – 546
V	Про пенсій та одноразові допомоги службовцям тюремного управління	547 – 551
VI	Статут про пенсії та одноразові допомоги по відомству закладів Імператриці Марії	552 – 585
VII	Статут про пенсії та одноразових допомагах по медичному відомству	586 – 610
VIII	Статут про пенсії та одноразових допомагах за гірським відомством	611 – 616
IX	Статут про пенсії та одноразові допомоги по митному відомству та по Віддаленому Корпусу Прикордонної Охорони	641 – 666

Розділ 3 «Особливе положення про допомоги, визначених Комітетом Заслужених Цивільних Чиновників»

Глава	Назва	Статті
I	Загальні положення	667 – 675
II	Про допомогу чиновникам	689 – 701
III	Про допомогу вдовам	702 – 717
IV	Про допомогу сиротам	718 – 730
V	Про допомогу батькам	731 – 733

Розділ 4 «Про забезпечення службовців та працівників адміністративних установ, які не приймаючи участі в страйках, постраждали від вчиненого над ними насильства» немає окремих глав, включає в себе статті 734 – 742.

Розділ 5 «Про пенсії та допомоги особам, які постраждали від злочинних дій здійснених з політичними цілями, та допомоги їх сім'ям» немає окремих глав, включає в себе статті 743 – 762.

Джерело: Свод законов Российской империи. Т.3 Свод уставов о службе гражданской, под ред. И.Д. Мордухай-Болтовского., изд. «Русское Книжное Товарищество «Деятель» – СПб., 1912 г. с. 180 – 311

**Структура «Положення про особливі переваги цивільної служби у
віддалених місцевостях, а також у Губерніях Західних і Царства
Польського»**

Номер відділу	Назва	Статті
1	«Особливі переваги служби у віддалених місцевостях»	2 – 38
2	«Особливі переваги служби у Західних губерніях»	39 – 42
3	«Особливі переваги служби у губерніях Царства Польського»	43 – 57
Разом		56

Джерело: Свод законов Российской империи. Т.3 Свод уставов о службе гражданской, под ред. И.Д. Мордухай-Болтовского., изд. «Русское Книжное Товарищество «Деятель» – СПб., 1912 г. с. 330 – 340.

Лист очільника Ніжинської повітової земської управи

Пану чернігівському губернатору

Серпень 1865 року, Ніжин

Ніжинська Повітова Земська Управа за пропозицією Вашого Сіятельства від 8 липня, була відкрита мною 20 липня 1865 року, про що я мав честь повідомити вас того ж дня. Ніжинські повітові Земські збори на засіданні 3 липня поточного року на її утримання затвердили суму у розмірі 7 тис. 275 руб. на рік, плюс 200 руб. на облаштування Управи, тому своєчасно сповіщаємо Ваше Сіятельство про дане рішення.

Приступивши до засідань у повному складі членів та канцелярії, ми не маємо ніяких засобів на покриття необхідних витрат на облаштування та видачі жалування службовцям управи. Тому покійно просимо Ваше Сіятельство на основі статті 85 положення «Про порядок прийняття в дію положення про земські управи» затвердити суму на піврічне утримання у розмірі 3 тис. 837 руб.

Підпис: Н.О. Танський

Джерело: ВДАЧОН, ф. 342, оп. 1, спр. 18, арк. 13

**Клятва, яку оголошував чиновник (гласний) при виборах голови
міської думи**

Я, обіцяю та присягаю Всемогучим Богом перед Святим Його Євангелієм у тому, що хочу та повинен при виборах у Ніжинську Міську Думу Міського Голови, за чистою своєю совістю та честю без власної користі, уникаючи ворожнечу, родинні зв'язки та дружбу, обирати із моїх зборів таких, які за якістю розуму та совісті є здібними та достойними, та які на службі доведуть, що вони з покладеними на них функціями є кращими по службі Його Імператорській Величності та будуть дбати про суспільну користь.

Якщо ж я вчиню інакше, то буду таким, як хто не дбає про суспільну користь, підвергатиму себе карі моїх зборів, а у майбутньому житті відповідатиму перед Богом та страшним судом.

На завершення моєї клятви про правильний вибір, цілую слова та хрест Спасителя мого. Амінь.

Джерело: ВДАЧОН, ф. 341, оп. 1, спр. 1140, арк. 19-зв.

Клятва, яку оголошував чиновник при вступі на посаду

Я, нижче перейменований, обіцяю та присягаю Всемогущим Богом перед Святим Євангелієм у тому що, хочу та мушу Його Імператорській Величності, своєму істинному та преподобному Всемилоствому Великому Государю Імператору Олександрові Миколайовичу Самодержцю Всеросійському та Його Імператорській Величності Всеросійського престолу спадкоємцю Його Імператорській Величності цесаревичу Великому Князю Миколі Олександровичу, вірно та не лицемірно служити та в усьому повинуватися не жалівши живота свого до останньої краплини крові. Все до Високого його Імператорській Величності Самодержавству сила та влада належні, права та переваги узаконені і надалі узаконювати та оберігати. До того ж буду підтримувати все те, що до Його Імператорській Величності вірною службою та користю державною у всяких випадках може стосуватися. Про збитки Його Величності інтересів, шкоду, як швидко я про це дізнаюся, не тільки вчасно оголошувати, але і різними засобами запобігати та не допускати.

Таємниці вірно зберігати буду, довірений мені чин Його Імператорській Величності та поставлених наді мною начальників, інструкції, регламенти, укази належним чином, по совісті слухатися та дотримуватися. Для власної користі, дружби та ворожнечі не вчинятиму, і таким чином зобов'язуюся вести себе як вірний Його Імператорській Величності підданий. Надалі, перед Богом у цьому можу дати відповідь, так як мені Бог дав, та допоможе душевно та тілесно. Амінь.

Джерело: ВДАЧОН, ф. 341, оп. 1, спр. 1154, арк. 135 – 136.

Склад Ніжинської міської управи після реформи 1892 р.

(Станом на 1894 р.)

ПІБ	Соціальне походження	Віросповідання	Освіта	Ранг
Кушакевич Павло Федорович	Дворянин	Православ	Чернігівська духовна семінарія	Колезьк радник
Краєвський Григорій Кондратович	Дворянин	Римо - католик	Домашня	Титуляр. радник
Мельченко Інокентій Ігорович	дворянин	Православ		
Макіров Василь Якович	дворянин	Православ.	Ніжинська гімназія імені князя Безбородька	Колезьк. секретар
Моронський Владислав Йосипович	дворянин	Римо – католик	Фармацевт	
Островський Йосип Григорович	дворянин	Правослв.	Острозьке дворянське повітове училище	
Синека Митрофан Якимович	Особист. дворянин	Православ.	Ніжинська гімназія імені князя Безбородька	Колезьк. секретар
Шепель Олексій Матвійович	Міщанин	Православ.	Ніжинське Олександрівське грецьке училище	
Ритроненко Яків Степанович	Купець	Православ.	Ніжинська гімназія імені князя Безбородька	
Медведєв Роман Олександрович	Міщанин	Православ.	Домашня освіта	
Григор Григорій Іванович	Купець	Православ.	Домашня освіта	
Крясницький	Козак	Православ.		

Степан Григорович				
Голята Семен Тростиневич	купець	Православ.		
Тарцький Василь Харитонович	Міщанин	Православ.	Ніжинське повітове училище	
Кузьменко Йосип Артемович	Міщанин	Православ.	Домашня освіта	
Соколов Іван Павлович	Купець	Православ.	Харківська гімназія	
Лазаренко Микола Ігнатович	Купець	Православ.	Ніжинське Олександрівське грецьке училище	
Живяго Андрій Семенович	Особист. дворянин	Православ.		Титуляр. радник
Плациндяро Михайло Іванович	Купець	Православ.	Ніжинське Олександрівське грецьке училище	
Баякевич Ігор Йосипович	Купець	Римо – католик	Варшавський університет, фармацевт	
Камінцов Василь Григорович	Купець	Православ.	Домашня освіта	
Блігоруков Іван Матвійович	Почесний громадянин	Православ.	Ніжинська гімназія імені князя Безбородька, курс юридичних наук	
Гук Григорій Павлович	Міщанин	Православ.		
Солохненко Сава Кондратович	Селянин	Православ.		
Литвиненко Андрій Іванович	Купець	Православ.		
Бреусов Михайло Пантелеймонович	Міщанин	Православ.	Ніжинське повітове училище	
Лілеєв Михайло Іванович	Особистий дворянин	Православ.		Колезьк. радник
Берський Яків Григорович	Міщанин	Православ.	Домашня освіта	

Рвяченко Пантелеймон Іванович	Купець	Православ.	Ніжинське Олександрівське грецьке училище	
Дмитренко Григорій Степанович	Купець	Православ.	Ніжинська гімназія імені князя Безбородька	
Рейкун Іван Леонтійович	Особист. дворянин	Православ.	Ніжинський ліцей імені князя Безбородька	Колезьк. секретар
Модунєвський Казимир Семенович	Дворянин	Православ.	Київський університет	Губерн. секретар
Шеленєвський Федір Кирилович	Дворянин	Православ.	Університетська освіта (не уточнюється який саме ВНЗ)	Надвірн. радник
Гельфятъ Никифор Мордухович	Купець	Іудей	Домашня	
Равикович Ензя Айзикович	Купець	Іудей	Ніжинська гімназія імені князя Безбородька	
Рейкун Іван Леонтійович	Дворянин	Православ.	Ніжинський ліцей імені князя Безбородька	

Джерело: ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1480, арк. 6 – 21.

**Особливості призначення утримання чиновникам цивільної служби
та чинники, які визначали його розмір.**

(застосовувався до тих державних органів влади, для яких штати не були
затверджені, розмір утримання працівників визначався не по посадах, а
по отриманих чинах)

Спосіб призначення утримання	Особливості призначення утримання	
Відповідно до чину	Призначалося за «Загальним розписом окладів відповідно до чинів цивільної служби»	
	Чини	Сума річної платні
	1. Дійсний таємний радник 1 класу	2100 руб.
	2. Дійсний таємний радник 2 класу	1200 руб.
	3. Таємний радник	675 руб.
	4. Дійсний статський радник	562 руб. 50 коп.
	5. Статський радник	562 руб. 50 коп.
	6. Колезький радник	225 руб.
	7. Надвірний радник	180 руб.
	8. Колезький асесор	135 руб.
	9. Титулярний радник	75 руб.
	10. Колезький секретар	135 руб.
	11. Губернський секретар	112 руб. 50 коп.
	12. Провінційний секретар	67 руб. 50 коп.
	13. Колезький реєстратор	67 руб. 50 коп.
Відповідно до посади	Призначалося у тих відомствах, де кожній посаді згідно із штатом призначений оклад. Начальство без спеціального дозволу імператора не мало права збільшувати посадові оклади, а в разі порушення цього положення на керівництво накладалося стягнення у вигляді повернення надлишків виплат у казну в подвійному розмірі.	

За спеціальним призначенням імператора	Розмір утримання визначався особисто імператором і не міг бути ніяким чином обмеженим.
За розпорядженням начальства	Керівництво установи, виходячи із суми, виділеної казною відповідно до штату, призначало платню канцелярським службовцям і чиновникам, враховуючи «внесок кожного, його здібності і заслуги». Начальство, якому надавалося це право, не повинно було перевищувати ліміти загальної суми, визначеної штатом. Проте, дозволялося мати меншу кількість працівників у штаті, а зекономлені кошти розподіляти на «допомогу для покращення утримання канцелярським службовцям та чиновникам, які найбільше відзначилися здібностями і старанністю у службі» (допомога не повинна перевищувати оклад наймолодшого штатного працівника, який служив у тій установі).

Джерело: Бармак М. В. Державна служба в Російській імперії: правові основи формування та функціонування корпусу цивільних службовців (XVIII – перша половина XIX ст.) – Монографія. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2006. – с. 154 – 155.

Павло Федорович Кушакевич

Джерело: ВДАЧОН, Фотоальбом Кушакевичів.

Павло Кушакевич під час перебування у Санкт - Петербурзі

Ліворуч Павло Федорович Кушакевич, праворуч Микола Григорович Кушакевич.

Санкт – Петербург, 10 жовтня 1861 р.

Джерело: ВДАЧОН, Фотоальбом Кушакувичів

Перебування П.Ф. Кушакевича у Санкт – Петербурзі

Праворуч Павло Федорович Кушакевич, ліворуч Микола Григорович Кушакевич.

Джерело: ВДАЧОН, Фотоальбом Кушакевичів

Сучасний вигляд будинку який належав П.Ф. Кушакевичу.

Джерело: Фото з власного архіву

**Сучасний вигляд будівлі жіночої гімназії заснованої П.Ф.
Кушакевичем**

Джерело: Фото з власного архіву

Майнове становище чиновників Ніжина станом на 1888 – 1895 рр.

ПІБ, соціальне походження, посада	Оцінка нерухомого майна (будинки, магазини, садиби)
Кушакевич Павло Федорович Голова міської думи, дворянин	4 будинки, 15 тис. 240 руб.
Краєвський Григорій Кондратович Заступник дворянин	Будинок та земельна ділянка 3 тис. 375 руб.
Члени управи	
Малиш – Федорцов Євгеній Павлович, особистий дворянин	Будинок, земельна ділянка, садиба в одному з сіл Ніжинського повіту 2 тис. 325 руб.
Долгоруков Іван Дмитрович, почесний житель міста	Садиба 3 тис. руб.
Техоновський Андрій Іванович, дворянин	9 тис. 250 руб.
Літвіненко Андрій, купець	Дві садиби 5 тис. 860 руб.
Галата Семен, купець	Садиба та 3 магазини 8 тис. 450 руб.
Дмитренко Григорій, купець	Садиба та декілька магазинів 28 тис. 810 руб.
Камінцев Василь Григорович, купець	Будинок, садиба 19 тис. 300 руб.
Бережний Яков, Почесний житель міста	Садиба 1 тис. руб.
Лазаренко Микола, купець	Садиба 1 тис. руб.
Модземський Казимир, Почесний житель міста	Садиба 2 тис. 500 руб.
Лєвчановський Митрофим, дворянин	Садиба 1 тис. 650 руб.
Сокалов Іван, Почесний житель	Садиба, магазин 11 тис. 50 руб.

Савченко – Больський Іван, Дворянин	Садиба 1 тис. 100 руб.
Гомонек Матвій Павлович, Син купця	Майно батька 8 тис. 860 руб.
Борсук Володимир Григорович, дворянин	Невідомо
Лешков Олексій, Дворянин	Садиба, 1 тис. 500 руб.
Мельченко Інокентій, дворянин	2 тис. 625 руб.
Макіров Василь Якович, дворянин	15 тис. руб.
Моронський Владислав Йосипович, дворянин	Невідомо
Островський Йосип Григорович, дворянин	3 тис. 375 руб.
Синека Митрофан Якимович, дворянин	2 тис. 940 руб.
Шепель Олексій Матвійович, міщанин	3 тис. 400 руб.
Ритроненко Яків Степанович, купець	2 тис. 500 руб.
Мєдведев Роман Олександрович, міщанин	5 тис. 765 руб.
Григор Григорій Іванович, купець	3 тис. 400 руб.
Крясницький Степан Григорович, козак	2 тис. 875 руб.
Голята Семен Тростянович, купець	6 тис. 875 руб.
Тарський Василь Харитонович, міщанин	Невідомо
Кузьменко Йосип Артемович, міщанин	2 тис. 925 руб.
Соколов Іван Павлович, купець	Невідомо
Живяго Андрій Семенович, дворянин	1 тис. 50 руб.
Плациндяро Михайло Іванович, Ніжинський грек	Невідомо
Баякевич Ігор Йосипович, купець	9 тис. руб.
Камінцов Василь Григорович,	14 тис. 300 руб.

купець	
Блігоруков Іван Матвійович	7 тис. руб.
Гук Григорій Павлович, міщанин	7 тис. руб.
Солохненко Сава Кондратович, селянин	3 тис. руб.
Бреусов Михайло, міщанин	1 тис. руб.
Лілеєв Михайло Іванович, дворянин	21 тис. 100 руб.
Берський Яков Григорович, міщанин	1 тис. 200 руб.
Рвяченко Пантелеймон Іванович, купець	10 тис. 500 руб.
Рейкун Іван Леонтійович, Особистий дворянин	6 тис. руб.
Меленевський Федір Кирилович, дворянин	8 тис. руб.
Гельфяць Никифор Мордухович, купець	4 тис. 700 руб.
Равикович Ензя Айзикович, купець	Невідомо
Службовці повітового казначейства, станом на 1880 рік	
Фесенков Мирон Федорович Головний Ніжинський казначей, син чиновника	Дерев'яний будинок у Ніжині та земельна ділянка, Оцінка невідома
Іваницький Георгій Миколайович Бухгалтер, син чиновника,	У Глухівському повіті будинок та 55 десятин землі, Оцінка невідома
Кребчек Василь Бухгалтер, син чиновника	Майном не володіє
Івченко Федір Помічник бухгалтера, син чиновника	Невідомо
Шима Іван Канцелярський служитель, син священника	Дерев'яний будинок та 10 десятин землі в одному з сіл Ніжинського повіту.
Парадісов Микола Писар 3-го розряду,	Не володіє

син чиновника	
Максимченко Григорій Помічник бухгалтера, сирота	Не володіє
Савченко Олександр Писар 2-го розряду	Невідомо

Джерела:

1. ВДАЧОН, Ф. 340, Оп. 1, Спр. 1480, арк. 2 – 54;
2. ВДАЧОН, Ф. 344, Оп. 1, Спр. 7, арк. 1 – 22.

**Сучасний вигляд будівель, що належали дружині надвірного
радника У.Г. Венгеровій**

Джерело: Фото з власного архіву.

Додаток Ц

Квитанція на оплату штрафу за неприйняття гербового збору,
виписана нотаріусу м. Ніжина О. Гриневському

№ 162123
Серія Б.г.

Нижинское
КАЗНАЧЕЙСТВО
Черниговской губернии
"12" ноября 1918 года по приходному журналу въ книгѣ
въ статьѣ 6260 записано на приходъ отъ кого:
на какой предметъ: Гербового штрафа Алексея Гриневскаго.
м.о.
всего одинъ рубль 50 коп.
Казначей [подпись]
Бухгалтеръ [подпись]

КВИТАНЦІЯ
на 1 руб. 50 коп.

Джерело: ВДАЧОН, ф. 358, оп. 3, спр. 811, арк. 11

Додаток III

Структура «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 р.

Розділ	Назва	Статті
1	«Про злочини, проступки та покарання загалом»	1 – 181
2	«Про злочини проти віри та постанов, що її захищають»	182 – 262
3	«Про злочини державні»	263 – 282
4	«Про злочини та проступки проти порядку управління»	283 – 357
5	«Про злочини та проступки на державній та громадській службі»	358 – 533
6	«Про злочини та проступки проти постанов про повинності державні та земські»	534 – 580
7	«Про злочини та проступки проти майна та прибутків казни»	581 - 1006
8	«Про злочини та проступки проти суспільного благоустрою»	1007 – 1851
9	«Про злочини та проступки проти законів про статки»	1852 – 1919
10	«Про злочини проти життя, здоров'я, свободи та честі приватних осіб »	1920 – 2039
11	«Про злочини проти родинних прав»	2040 – 2093
12	«Про злочини та проступки проти власності приватних осіб»	2094 – 2224
Разом		2224 статті

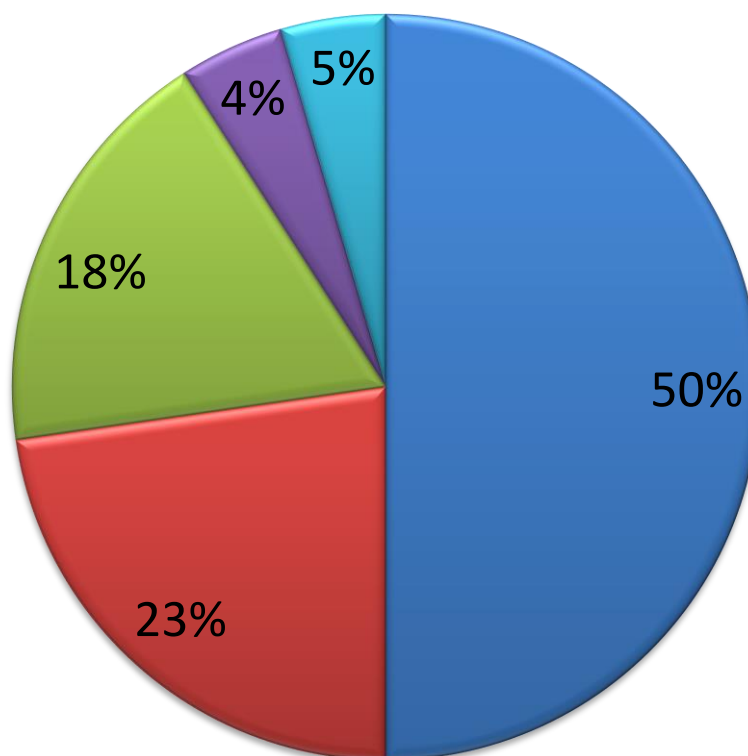
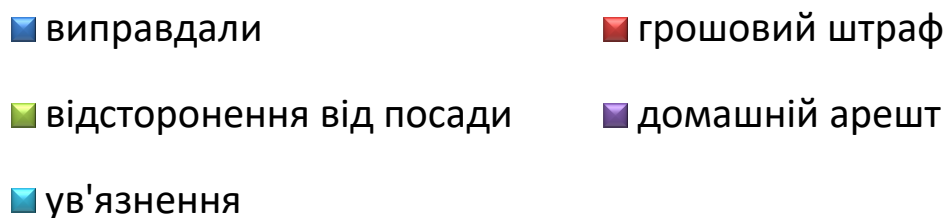
Джерело: Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. – СПб. : Типогр. II-го отделения Императора (Канцелярия), 1845. – 900 с.

Структура V розділу «Про злочини та проступки на державній та громадській службі»

Глава	Назва	Статті
1	«Про невиконання указів, приписів та законних службових вимог»	358 – 366
2	«Про перевищення влади та протизаконній бездіяльності»	367 – 379
3	«Про протизаконні вчинки посадових осіб при зберіганні та управлінні дорученого їм по службі майна»	380 – 389
4	«Про службові фальсифікації»	390 – 393
5	«Про неправосуддя»	394 – 400
6	«Про мздоїмство та лихоїмство»	401 – 413
7	«Про порушення встановлених правил при вступі на посаду»	414 – 418
8	«Про порушення порядку при визначенні на службу, на посади та при звільненні з них»	419 – 422
9	«Про злочини та проступки у відносинах між начальником та підлеглим»	423 – 440
10	«Про повільність та недотримання встановленого порядку при виконанні обов’язків»	441 – 455
11	«Про злочини та проступки чиновників у деяких особливих напрямках служби»	456 – 533
Разом		175 статей

Джерело: Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. – СПб. : Типогр. II-го отделения Императора (Канцелярия), 1845. – с. 153 – 229.

Рішення суду стосовно покарання чиновників за вчинені ними службові злочини, у %

Розглянуто справ	22
з яких:	
<i>Виправдано</i>	11
<i>Винесено</i>	
<i>покарання у вигляді:</i>	
Грошовий штраф	5
Відсторонення від посади	4
Домашній арешт	1
Ув'язнення	1

Актуальність дослідження. Уже набутий в Україні досвід проведення реформ, зміни в устрої та функціонуванні органів державної влади переконують у необхідності серйозної уваги до вивчення минулого державної служби та чиновницького апарату зокрема, які існували на українських землях. Процес децентралізації влади в сучасній Україні покликаний розширити місцеве самоврядування, активізувати населення на вирішення власних потреб та інтересів, формувати механізми саморегуляції. У цьому плані, важливим виступає питання матеріального забезпечення чиновницького апарату на місцях протягом другої половини XIX – поч. XX ст., коли відбувалися зміни кількісного, соціального та якісного складу. З іншого боку, актуальним залишається питання халатного відношення до роботи, корупції, бюрократичної тяганини в органах державної влади. Тому, для вдалого реформування державного апарату у сучасній Україні необхідно враховувати історичний досвід прояву даних негативних тенденцій. Це зумовлює актуальність обраної теми і її науково – практичне значення.

Мета наукової роботи полягає у тому, щоб на основі всебічного аналізу комплексу документальних джерел та наукової літератури схарактеризувати матеріальне становище чиновників ніжинського повіту, види правопорушень.

Завдання наукової роботи:

1. Проаналізувати джерельну базу і стан наукової розробки теми в історіографії, окреслити теоретико – методологічні засади дослідження;
2. Визначити основні напрямки урядової політики та нормативно – правової бази, щодо соціального статусу чиновників;
3. Охарактеризувати матеріальне становище місцевих бюрократів;
4. З'ясувати характер та причини службових злочинів чиновників.

Методологія дослідження. Методологічну основу дипломної роботи становлять принципи наукового пізнання, зокрема, об'єктивності, історизму. Використані загальнонаукові методи: аналізу та синтезу, опису, пояснення та

конкретно – історичні: історико – генетичний, історико – порівняльний, історико - типологічний. Дослідження проведено на основі теоретичних засад історії, історії права, соціології.

Структура роботи. Наукова робота складається зі Вступу, 2 (двох) розділів, 4 (чотирьох) підрозділів, Висновків, Списку використаних джерел та літератури, Додатків.